

ENTERPRISE ACTIVITY BASED ON FINANCIAL REPORTING INDICATORS EFFICIENCY EVALUATION ISSUES

Meliyev Isroil Ismoilovich,

Tashkent Financial Institute of the Republic of Uzbekistan

Independent researcher of the «Audit» department.

Toshkent, O'zbekiston. Email: melievisroil1981@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0976-7406

MOLIYAVIY HISOBOR KO'RSATKICHLARI ASOSIDA KORXONA FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH MASALALARI

Meliev Isroil Ismoilovich,

Toshkent moliya instituti "Audit" kafedrasida mustaqil izlanuvchisi.

Toshkent, O'zbekiston. Email: melievisroil1981@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0976-7406

JEL Classification: M1, M4, M41

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston amaliyotida korxonalar faoliyatini baholash masalalariga bag'ishlangan bo'lib, uning kirish qismida Respublikada korxonalar faoliyatini baholashning maqsad va vazifalari, mazkur sohada tadqiqot olib borish dolzarbligining mohiyati ochib berilgan. Maqolaning "munozara" qismida ushbu mavzuda ilmiy tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olimlar tomonidan bildirilgan fikrlar, ular ilmiy qarashlari va muallif ilmiy g'oyalardan ular fikrlarining farqli jihatlari nazariy fikrlar asosida yoritib berilgan. Bunda, maqola mavzusi bo'yicha tadqiqot olib borgan har bir iqtisodchi olimning g'oyalari aks ettirilgan manbalar batafsil aks ettirilgan. Shuningdek, maqola mazmunini yoritishda qanday tadqiqot metodlari qo'llanilganligi, mavzu bo'yicha tahlil etilgan ko'rsatkichlar va erishilgan ilmiy natijalar asosida qabul qilinishi mumkin bo'lgan qarorlar mohiyati ochib berilgan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy

hisobot tahlili usullari, likvidlik ko'rsatkichlari, to'lov qobiliyati ko'rsatkichlari, daromadlik ko'rsatkichlari, tashqi qarzga bog'liq ko'rsatkichlar va samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari mazmuni va bu ko'rsatkichlarni hisoblash hamda ularni amaliyotda qo'llash masalalari muallif ilmiy izlanishlari asosida bayon etilgan.

Maqola muallifi o'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston amaliyotida korxonalar faoliyatini baholash jarayonida o'z yechimini kutayotgan qator muammolar mazmuni o'rganilib, ularni ijobiy hal etish yuzasidan amaliy tavsiyalar shakllantirgan. Maqola mavzusi mazmunini yoritishda foydalanilgan adabiyotlarga o'rnatilgan tartib asosida iqtiboslar keltirilgan. Maqola yakunida tadqiqotchi tomonidan mavzu doirasida ilmiy va amaliy xulosalar umumlashtirilib, tegishli tavsiyalar berilgan. Maqolaning shakli va mazmunini shakllantirishda foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati o'rnatilgan tartib asosida aks ettirilgan.

Abstract. This article is devoted to the issues of assessing the efficiency of enterprise activity in the practice of Uzbekistan, and its introduction reveals the goals and tasks of the analysis of enterprise efficiency in the Republic, the essence of the relevance of conducting research in this field. In the "discussion" part of the article, the opinions expressed by the economists who have conducted scientific research on this topic, their scientific views, and the aspects of their opinions different from the author's scientific ideas are highlighted on the basis of theoretical opinions. In this, the sources reflecting the ideas of every economist who conducted research on the topic of the article are reflected in detail. Also, what kind of research methods were used to clarify the content of the article, the essence of the decisions that can be made based on the indicators analyzed on the topic and the achieved scientific results are revealed.

According to the results of the study, the methods of financial statement analysis, liquidity indicators, solvency indicators, profitability indicators, indicators related to foreign debt and the content of important performance indicators and the calculation of these indicators and the issues of their practical application are described on the basis of the author's scientific research.

Based on the results of the research, the author of the article studied the contents of a number of problems that await their solution in the process of evaluating the efficiency of enterprises in the practice of Uzbekistan, and formulated practical recommendations for their positive solution. Citations are given based on the established order of the literature used to cover the content of the topic of the article. At the end of the article, the researcher summarized the scientific and practical conclusions within

the topic and gave relevant recommendations. The list of literature used in forming the form and content of the article is reflected based on the established procedure.

Kalit soʻzlar. Moliyaviy hisobot, samaradorlik koʻrsatkichlari, iqtisodiy tahlil, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy hisobot ishonchliligi

Key words. Financial reporting, performance indicators, economic analysis, financial stability, reliability of financial statements

Kirish. Jahonning turli mamlakatlarida iqtisodiyotning globallasuvi sharoitida moliyaviy hisobot koʻrsatkichlari tahlilining metodologik asoslarini takomillashtirishga yoʻnaltirilgan ilmiy izlanishlarga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Mazkur tadqiqotlarda moliyaviy hisobot koʻrsatkichlarini shakllantirishda firibgarliklarni aniqlash va bartaraf etish, moliyaviy hisobot ishonchliligini baholashda tahliliy amallarni qoʻllash, ichki nazorat tizimi samaradorligini baholash masalalari atroflicha tadqiq etilgan. Biroq, xalqaro standartlar talablari va ilgʻor xorij tajribasiga muvofiq moliyaviy hisobot tahlilini amalga oshirish metodologiyasini tadqiq etish boʻyicha yetarlicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan.

Bugungi kunda korxonaning moliyaviy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va toʻlovga qodirligini baholash, korxonaning likvidlilik va toʻlovga qodirlik bilan bogʻliq qaltisliklarini baholash, korxonaning debitorlik va kreditorlik qarzlariga taʼsir etuvchi omillarni baholash, korxonaning mablagʻlarining sotib olingan tovar uchun hisob-kitob qilishga yetarliligini aniqlash, moliyaviy mustaqillikni yoʻqotmaslik va yetarlicha barqaror faoliyat yuritishda qarzga olingan

kapital hajmining yuqori chegarasini aniqlash, korxonalar barcha xarajatlarni qoplaganidan so'ng korxonalar ixtiyorida qolgan yalpi foydani aniqlash masalalari iqtisodiy tahlil va boshqaruv sohasining muhim masalalaridan sanaladi. Bu esa korxonalar faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini tadqiq etishni taqozo etadi.

Munozara. Keyingi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotini jahon bozoriga integratsiyalashuvini ta'minlash maqsadida O'zbekiston amaliyoti xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga tushunarli, shaffof va ishonchli moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq shakllantirish va taqdim etish zaruratini yuzaga keltirdi. Biroq, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida korxonalar faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini aniqlash va tahlil ma'lumotlari asosida boshqaruv qarorlari samaradorligini oshirishda metodologik muammolar yuzaga kelmoqda.

Iqtisodchi olim M.Q.Pardaev va boshqa iqtisodchilarning ta'kidlashicha, "...ko'pchilik tadbirkorlarimiz yangi bir ishga kirishishdan oldin uni aniq hisob-kitob va nazorat tizimi zarurligi to'g'risida unchalik bosh qotirmayaptilar. Oqibatda bir muncha vaqt o'tishi bilan masala ancha jiddiylashib, moliyaviy taqchiliklar va shuning oqibatida faoliyatida uzilishlar ro'y bermoqda. Moliya-xo'jalik faoliyati holatini ifoda etiladigan axborotlar tizimi, ya'ni uning moliyaviy hisobotlari aniq va to'g'ri bo'lishlikni taqozo qiladi. Ushbu zaruriyat hisobotlardan tahlil jarayonida foydalana oladigan iqtisodchi va hisobchilarning mavjudligini taqozo qiladi" [1].

Iqtisodchi olim E.A.Akramovning fikriga ko'ra "Respublikada moliyaviy hisob va hisobot buyicha bir kancha ishlar kilingan, lekin qilingan ishlar xali xalkaro andozalarga to'liq javob bermaydi....

korxonalar faoliyatini tahlil qilish boshqaruv tizimi samaradorligini oshirishning muhim sharti xisoblanadi" [2].

Xorijlik olim G.V.Saviskaya fikricha, "korxonalar moliyaviy holati xo'jalik sub'ektining o'z faoliyati, o'zining to'lovga qobiliyatligi va investitsion jozibadorligini saqlab turish imkoniyatini aks ettiradi" [3].

Moliyaviy tahlilga oid iqtisodiy adabiyotlarda "Korxonalar moliyaviy holatiga baho berishda balans passivining tuzilishini tahlil qilish, ya'ni korxonalar mulkidagi o'z mablag'lari (xususiy kapital) va chetdan jalb qilingan qarz mablag'larining hissasi aniqlanishi lozim. Bu manbalarning optimal nisbatga ega bo'lishi korxonaning istiqbolini belgilaydi" [4] deyilgan.

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor A.Z.Avlokulovning fikricha, "xalqaro standartlar asosida tuziladigan moliyaviy hisobotlar tashkilotni samarali boshqarishda zarur hisoblanadi. Xalqaro standartlarga o'tishdan asosiy maqsad xalqaro bozorga chiqish hamda investitsiyalarni jalb etishdir. Shuningdek xalqaro standartlar mamlakat iqtisodiyotini sifat jihatdan rivojlantirishga ham muhim hissa qo'shadi. Bu jarayonda qulay investitsion muhit, kompaniyalar faoliyati ochiqligi, boshqaruvning aksiyadorlar oldidagi hisobdorligi, zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarining joriy qilinishi aksiyadorlik jamiyatlarining rivojlanishiga muhim hissa qo'shadi" [5].

Iqtisodchi olim A.X.Shoalimovning fikricha "Tahliliy ko'rsatkichlarni aniqlash va uning o'zgarishlarini qiyosiy taqqoslash asosida xo'jalik sub'ektlarining moliyaviy ahvolini aniqroq o'rganish, bilish imkoni tug'iladi" [6]. Zero, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 28 iyulda qabul qilingan «Davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa

xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to'g'risida»gi 207-son qarori [7] ning qabul qilinishi ham xo'jalik sub'ektlari faoliyatining samaradorlik ko'rsatkichlarini tahlil etish dolzarbligini belgilab berdi.

A.A.Karimov o'z tadqiqotlarida "iqtisodiy tahlil boshqaruvning o'ziga xos bir funksiyasi ekanligini ta'kidlagan holda, korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati natijalarini miqdor va sifat jihatidan ob'ektiv foydalanish, resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatlarini aniqlash hamda xo'jalik yuritishning samaradorligini oshirishni ta'minlaydi" [8] deb hisoblaydi.

Iqtisodchi N.Xajimuratov [9] tomonidan esa moliyaviy hisobotlarni tuzish va taqdim etilishi jarayoni auditning metodologik masalalari tadqiq etilgan.

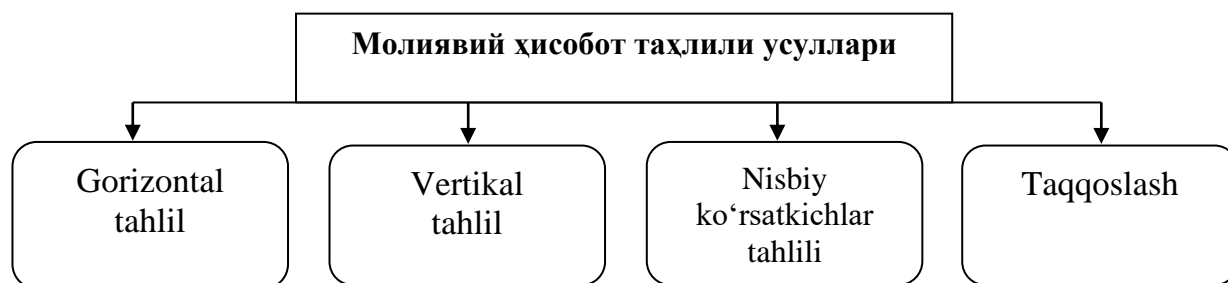
Iqtisodchi olim dotsent M.S.Tulaev amaldagi "Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot" shaklidagi 25 ta satrni qisqartirish va ularni 20 taga tushirish natijasida xalqaro standartlarga moslashtirish"[10]ni taklif qilgan.

Fikrimizcha, yuqorida qayd etilgan tadqiqotlarda moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida korxonalar faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini aniqlash va ulardan amaliyotda foydalanish masalalariga yetarlicha e'tibor qaratilmagan.

Material va metod. Tadqiqot

davomida nazariy va amaliy o'rganish, tizimli yondashuv, guruhlash, taqqoslama tahlil, kuzatuv, statistik hamda omilli tahlil usullaridan samarali foydalanilgan. Olib borilgan tadqiqotlar moliyaviy hisobot tahlilida qo'llaniladigan usul va amallarni aniqlashtirish, moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida korxonalar faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini aniqlash orqali auditorlik xulosasi ishonchligini ta'minlashga qaratilgan.

Natijalar. Bizningcha korxonalar faoliyatini tahlil etish orqali ular faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlashtirish, ular mulk va mablag'laridan samarali foydalanish, ular foydasini oshirish hamda xarajatlarini kamaytirish hamda ular faoliyatida hisob-kitoblarni mustahkamlash yo'llarini aniqlash mumkin. Shuningdek xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy faoliyatini tahlil etishda korxonalar moliyaviy holati va uning o'zgarishini baholash, korxonalar to'lov qobiliyatini aniqlash, korxonalar moliyaviy holati o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish, korxonaning moliyaviy barqarorligiga baho berish, korxonalar moliyaviy holatini mustahkamlash imkoniyatlarini o'rganish, korxonalar moliyaviy faoliyatini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalarni shakllantirish va boshqalar.

1-rasm. Moliyaviy hisobot tahlili usullari¹

¹ Muallif tomonidan tayyorlangan

Auditorlik tekshiruvda korxonalar moliyaviy hisobot ma'lumotlari quyidagi usullar yordamida tahlil etiladi (1-rasm).

Mazkur usullar yordamida auditor moliyaviy hisobot shakllaridagi ko'rsatkichlarni davrlar bo'yicha o'zgarishi, ko'rsatkichlar tarkibiy tuzilishi, o'zaro o'xshash yoki mos ko'rsatkichlarni taqqoslash orqali ular o'rtasidagi aloqa (bog'liqlik)lar o'rganiladi. Tahlil jarayoni turli koeffitsient va ko'rsatkichlar bo'yicha hisob-kitoblar orqali amalga oshiriladi. Korxonalar faoliyat samaradorligini baholash va ular moliyaviy ko'rsatkichlari o'zgarishlarini aniqlash auditorlik tekshiruv uchun muhim ma'lumot manbai hisoblanadi. Mazkur tizim korxonalar faoliyatini tahlilini amalga oshirish nafaqat auditorlik tashkilotlari, balki davlat tizimi tashkilotlari, xususan Energetika vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, Davlat statistika qo'mitasi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi, mahalliy davlat hokimiyati organlari tizimidagi tashkilotlar boshqaruv organlari uchun ham muhim sanaladi.

Auditor, tekshirilayotgan sub'ekt rahbariyatining normativ-huquqiy

hujjatlarda talab etilgan ko'rsatkichlarni aniqlashga manfaatdorligini inobatga olgan holda o'rganilayotgan korxonalar faoliyatida moliyaviy sog'lomlashtirish tadbirlariga ehtiyoj darajasini aniqlash, korxonalar ijro etuvchi organi faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlash, tizim korxonalar amaldagi biznes rejalarining moliyaviy sog'lomlashtirish me'yorlariga muvofiqligini baholash, moliyaviy sog'lomlashtirish yo'l xaritalarini ishlab chiqish va uning bajarilishini monitoring qilish, tizim korxonalarining mukammal yo'l xaritalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga xo'jalik birlashmalari hamda hokimliklarni jalb qilish, davlat ishtirokidagi korxonalar tashqi qarz mablag'larini jalb etish holatini baholash, tekshirilayotgan korxonada moliyaviy sog'lomlashtirish tadbirlarini korporativ boshqaruv va bankrotlik jarayonlarida qo'llanilishini ta'minlash imkoniyatlarini beradi. Yuqoridagi muhim vazifalar auditorlar tomonidan tekshirilayotgan korxonada ham auditorlik turdosh xizmatlari sifatida amalga oshirilishi hamda tekshirilayotgan korxonalar faoliyat samaradorligini baholash maqsadlarida o'rganilishi mumkin. Ushbu tahliliy jarayonda quyidagi ko'rsatkichlar aniqlanib, baholash natijalariga ko'ra auditor fikri shakllantiriladi (1-jadval):

1-jadval

Moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida korxonalar faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlari²

№	Ko'rsatkich nomi	Ko'rsatkichni aniqlash uslubiyati
I. Likvidlik ko'rsatkichlari		
1	Joriy likvidlik darajasi	$\frac{\text{joriy aktivlar}}{\text{joriy majburiyatlar}}$
2	Tez likvidlik darajasi	$\frac{(\text{joriy aktivlar} - \text{tovar moddiy zahiralari})}{\text{joriy majburiyatlar}}$
3	Kunlik kreditor qarzlari	(mol yetkazib beruvchilar va pudratchilar oldidagi)

² Normativ-huquqiy hujjatlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan

	aylanmasi	$\frac{\text{qarzdorlik} * 365}{\text{sotilgan mahsulot (tovar, ish va xizmat) larning tannarxi}}$
4	Kunlik debitor qarzlarning aylanmasi	$\frac{\text{(xaridor va buyurtmachilarning qarzi) * 365}}{\text{(mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)}}$
II. To'lov qobiliyati ko'rsatkichlari		
1	Qarz (majburiyatlar)ning kapitalga nisbati	$\frac{\text{jami majburiyatlar}^*}{\text{jami o'z mablag'lari}}$
2	Qarz (majburiyatlar)ning aktivlarga nisbati	$\frac{\text{jami majburiyatlar}^*}{\text{jami aktivlar}}$
3	Majburiyatlarning EBITDAga nisbati	$\frac{\text{jami majburiyatlar}}{\text{(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi)}}$
4	EBITDAning qarz to'lovlariga nisbati	$\frac{\text{(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi)}}{\text{(foizlar shaklidagi qarz xarajatlar + qarzning asosiy to'lovi)}}$
5	Foiz xarajatlarning qoplanishi	$\frac{\text{(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar)}}{\text{foizlar shaklidagi xarajatlar}}$
III. Daromadlik ko'rsatkichlari		
1	Sof foyda marjasi %	$\frac{\text{sof foyda (zarar)}}{\text{(mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)}}$
2	Operatsion foyda marjasi %	$\frac{\text{(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar)}}{\text{(mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari)}}$
3	Aylanma mablag'larning rentabelligi %	$\frac{\text{(sof foyda (zarar) + foyda solig'i + foizlar shaklidagi xarajatlar + asosiy vositalar eskirishi o'zgarishi + nomoddiy aktivlar amortizatsiya summasi o'zgarishi)}}{\text{(joriy aktivlar — joriy majburiyatlar)}}$
4	Aktivlarning rentabelligi %	$\frac{\text{sof foyda (zarar)}}{\text{jami aktivlar}}$
5	Kapitalning rentabelligi %	$\frac{\text{sof foyda (zarar)}}{\text{jami o'z mablag'lari}}$

6	Xarajatlarning qoplanishi	(mahsulot (tovar, ish va xizmat) larni sotishdan sof tushum + asosiy faoliyatning boshqa daromadlari) (sotilgan mahsulot(tovar, ish va xizmat)larning tannarxi + boshqa operatsion xarajatlar)
IV. Tashqi qarzga bog'liq ko'rsatkichlar		
1	Tashqi qarzning majburiyatlarga nisbati	$\frac{\text{jami tashqi qarz}^*}{\text{jami majburiyatlar}^*}$
2	Xorijiy valyutadagi tashqi qarzning jami qarzga nisbati	$\frac{\text{xorijiy valyutadagi tashqi qarz}}{\text{jami qarz}}$
V.Samaradorlikning muhim ko'rsatkichlari (SMK)		
1	Sof tushum prognozining bajarilishi (ming so'm)	Tovarlarni, xizmatlarni yoki ishlarni sotishdan olingan daromadlar. (2-sonli balans shakli bo'yicha sof sotishdan tushgan tushum - 010-satr) Kompaniyaning joriy davr uchun biznes-rejasining tasdiqlangan ko'rsatkichlari
2	Sof foyda (zarar) prognozining bajarilishi (ming so'm)	Soliqdan oldingi foyda - Soliqlar (Balansdagi sof foyda (zarar). shakl raqami 2, qator - 270) Kompaniyaning joriy davr uchun biznes-rejasining tasdiqlangan ko'rsatkichlari
3	Aktivlar rentabelligi (%)	Krr \ u003d Pudn / Asr , bu erda: Pudn - daromad solig'i oldidan foyda - (5-ustun, 240-satr yoki zarar - «Moliyaviy natijalar to'g'risida hisobot» No2 shaklning 6-ustunidagi 240-satrdan minus belgisi bilan); Asr - aktivlar qiymatining o'rtacha arifmetik qiymati, quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi: Asr \u003d (A1 + A2) / 2 , bu erda: A1 - aktivlarning davr boshidagi qiymati ("Buxgalteriya balansi" 1-shaklning 400-qatorining 3-ustunida); A2 - davr oxiridagi aktivlarning qiymati («Buxgalteriya balansi» 1-shaklning 400-qatorining 4-ustunida)
4	Mahsulot tannarxini pasaytirish (belgilangan topshiriqdan foizda)	$3 = \frac{sp}{TP} \times 100$, bu erda, 3 - 1 so'm tovar mahsulotining tannarxi, Sp - tovar mahsulotining umumiy tannarxi yig'indisi, TP - joriy narxlarda sotiladigan mahsulotlar miqdori, (2-sonli balans shakli bo'yicha mahsulot (ishlar va xizmatlar) tannarxi, 020-satr)
5	Imkoniyatlardan foydalanish darajasi	K ularni = Q fakt . / ((Q dizayn . - (Q ijarasi . + Q konservalangan .)) , bu yerda: Q fakt . - hisobot davridagi mahsulotning (xizmatlarning) qiyosiy qiymatdagi haqiqiy hajmi; Q dizayn . - asosiy texnologik asbob-uskunalardan to'liq foydalanish va belgilangan ish rejimiga rioya qilish bilan erishilishi mumkin bo'lgan qiyosiy qiymat ko'rinishida belgilangan vaqt oralig'ida mahsulot (xizmatlar ko'rsatish)ning maksimal hajmi ; Q ijarasi . - ijaraga olingan quvvatlarga tegishli ishlab chiqarish hajmi (taqqoslash mumkin);

		Q konservatsiya . - ishlab chiqarish hajmlari (taqqoslash mumkin) mothball quvvatlariga tegishli
6	Qoplash koeffitsienti (to'lov qobiliyati)	$K_{pl} = \frac{A_2}{P_2 - D_0}$, bu erda: A₂ - aylanma mablag'lar (inventarizatsiya, tayyor mahsulot, pul mablag'lari, debitorlik qarzlari va boshqalar), aktivlar qoldig'ining II bo'limi, 390-satr; P₂ - passivlar, balansning passiv qismining II bo'limi, 770-satr; D₀ - uzoq muddatli majburiyatlar (buxgalteriya balansining 490-qatori)
7	Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti	$K_{ss} = \frac{P_1}{P_2 - TO}$, bu erda: P₁ - o'z mablag'lari manbalari (ustav kapitali, zahira kapitali, qo'shilgan kapital, taqsimlanmagan foyda va boshqalar), balansning passiv qismining I bo'limining natijasi, 480-satr; P₂ - passiv, balansning passiv qismining II bo'limi, 770-satr; TO - uzoq muddatli majburiyatlar (buxgalteriya balansining 490-qatori)
8	Dividendlarni hisoblash (ming so'mda)	Biznes-rejada ko'rsatilgan rejani amalga oshirish
9	Eksport parametrlarining bajarilishi ko'rsatkichi (belgilangan topshiriqdan foizda)	Eksport parametrlarining haqiqiy pul ko'rsatkichining bashorat qilingan e'lon qilingan qiymatga nisbati
10	Mahalliyashtirish indikatorining tugallanishi (%)	Joriy davrda tarmoq va (yoki) hududiy mahalliyashtirish dasturlarida aniqlangan loyihalarning amalga oshirilishi foizi. Shuningdek, tovarlar importi darajasi mahalliyashtirish dasturi doirasida ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan bir xil
	Investitsiya dasturlarini amalga oshirish (%)	Investitsiya dasturida belgilangan maqsadli (prognoz) ko'rsatkich, investitsiya dasturi doirasida amalga o'zlashtirilgan mablag'lar foiz vakilligi
11	Chet el valyutasining mustaqillik koeffitsienti	Import va eksport nisbati. Import qilingan tovarlar uchun to'lovlar tovar eksporti bilan qoplanishi darajasi. Agar qiymat 1 dan kichik bo'lsa, u ijobiy, 1 dan katta bo'lsa, u salbiy hisoblanadi
12	Aksiyadorlarning investitsiyalari rentabelligi (TSR - Jami aksiyadorlar qaytish)	(davri oxiridagi aksiyaning narxi - davri boshidagi aksiyaning narxi + davri davomida to'langan dividendlar)/(aksiyaning davri boshidagi narxi)

Ta'kidlash joizki, tekshirilayotgan sub'ekt moliyaviy hisobotining ko'rsatkichlariga asoslangan yuqoridagi tahlil natijalari auditor fikrini shakllantirishda ham foydalaniladi. Jumladan, davlat ishtirokidagi korxonalar tomonidan tashqi qarzlarni jalb qilish

tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2022 yil 9 martdagi 107-son qaroriga muvofiq, davlat unitar korxonalarining yil yakunlari bo'yicha auditorlik tekshiruvi xalqaro auditorlik tarmoqlariga va xalqaro uyushmalarga a'zo auditorlik tashkilotlari tomonidan amalga

oshirilishi belgilangan. Shuningdek, mazkur qarorda davlat unitar korxonalarini tashqi qarzlarni jalb qilishda ishchi organga hisobot yili yakunlari bo'yicha auditorlik xulosasining nusxasi taqdim etishlari lozimligi, o'z navbatida ishchi organ davlat ishtirokidagi korxonaning oxirgi yillik moliyaviy hisoboti bo'yicha auditorlik xulosasi mavjud emasligi yoki salbiy xulosa mavjudligi hollarida davlat unitar korxonalariga tashqi qarzlarni jalb qilinishiga ruxsat etilmasligi mumkinligi belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to'g'risida"gi 2015 yil 28 iyuldagi 207-son qarorida esa samaradorlikning muhim ko'rsatkichi (SMK) va samaradorlikning yig'indi ko'rsatkichi (SYK)larini aniqlash jarayoni auditorlik tashkilotlarining turdosh xizmatlarini ko'rsatish yoki auditorlik shartnomasiga alohida xizmat turi sifatida kiritish orqali aniqlanishi belgilangan. Auditorlik tekshiruvlari jarayonida moliyaviy hisobot ma'lumotlariga tayangan holda yuqoridagi tahliliy ko'rsatkichlar asosida amalda faoliyat ko'rsatmayotgan, rentabellik darajasi past va zarar natija bilan ishlayotgan korxonalarini aniqlash, ularni moliyaviy sog'lomlashtirish hamda faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash mumkin bo'ladi.

Xulosa. Moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini tahlil etish asosida amalda faoliyat ko'rsatmayotgan, rentabellik darajasi past va zarar natija bilan ishlayotgan korxonalarini aniqlash, ularni moliyaviy sog'lomlashtirish va faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlari hamda ular moliyaviy ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar aniqlanadi.

1. Bugungi kunda korxonaning

moliyaviy ahvolini 10 daqiqada ekspress-tahlil qilish imkoniyatlariga ega bo'lgan tayyor Excel-modellardan foydalanish samarali hisoblanadi. Mazkur algoritmi va uslubiyatdan foydalanilishi korxonaning to'lovga layoqatlilikini, uning moliyaviy qaltisliklari va barqarorligini «24/7» rejimida nazorat qilish imkonini beradi.

2. Jahon amaliyotida korxonaning likvidlilik va to'lovga qodirlik bilan bog'liq qaltisliklarini baholash, moliyaviy oqimlarni rejalashtirish maqsadlarida moliyaviy hisobot ko'rsatkichlariga muvofiq beshta ko'rsatkich (EBITDAga nisbatan qarzi, aktivlarga nisbatan debitorlik qarzi, o'z aylanma mablag'larining aktivlardagi ulushi, qarzi kapitalning o'z kapitaliga nisbati va yalpi foydaning sof foydaga nisbati) nazorat qilib boriladi.

3. Moliyaviy hisobotlar tashqi foydalanuvchilar uchun muhim iqtisodiy qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Moliyaviy hisobotlar moliyaviy holat, moliyaviy natijalar va pul oqimlari to'g'risidagi axborotlarni aks ettirib, faoliyatning barqarorligi xususida ma'lumotlar olish imkonini yaratadi. Bunda, ularga qo'yiladigan eng asosiy talab ularda aks ettirilgan axborotlar ishonchliligidir. Shu bois, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar avvalo, moliyaviy hisobotlarining ishonchliligini ta'minlashi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

4. Moliyaviy hisobot auditida tahliliy amallar usulining qo'llanilishi dalil to'plash va auditor fikrini shakllantirishda eng ko'p qo'llaniluvchi usul hisoblanadi. Mazkur usuldan foydalanilishi auditorlik tekshiruvlariga sarflanidan vaqt va xarajatni qisqartirish imkonini beradi.

5. Auditorlik tekshiruvlarida moliyaviy hisobot ma'lumotlari asosida amalda faoliyat ko'rsatmayotgan, rentabellik darajasi past va zarar natija bilan ishlayotgan

korxonalar moliyaviy faoliyatini sinchkovlik bilan tahlil etish orqali, ularni moliyaviy sog'lomlashtirish hamda faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatlari aniqlashtirilishi maqsadga muvofiq.

6. Moliyaviy hisobot ishonchligini ta'minlash uchun hisobot ko'rsatkichlariga asosan korxonada faoliyat samaradorligi ko'rsatkichlarini tahlil etish, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarida firibgarlik holatlarining ta'sirini aniqlash, hisobot ko'rsatkichlari asosida faoliyat

uzluksizligini baholash, korxonaning buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimi ma'lumotlarining ishonchligini muntazam baholab borish maqsadga muvofiq.

7. Korxonada faoliyat samaradorligini baholash ko'rsatkichlarini tahlil etish orqali korxonada boshqaruv qarorlarining natijadorligiga erishish mumkin va aksincha, korxonada qabul qilingan boshqaruv qarorlaridan ko'zlangan samaraga erishilmasligi korxonada faoliyatining samaradorligini to'g'ri va yetarlicha tahlil etilmaganligining oqibatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M.Q.Pardaev, A.N.Xolikulov, H.A.Raximov, I.R.Berdikulova, S.A.Babanazarova. Korxonalar moliyaviy hisobotlari tahlili. Samarqand, SamISI, 2022. – 84 bet.
2. E.A.Akramov. Korxonalarning moliyaviy holati tahlili. Toshkent - «Moliya» nashriyoti - 2004
3. Г.В.Савицкая. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. Москва, Инфра-М, 2009, 538 стр.
4. Sh.A.Tojiboeva. Moliyaviy tahlil-2. Darslik.–T.: Innovatsion rivojlanish, 2021.
5. A.Z.Avlokulov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida moliyaviy natijalar ko'rsatkichlarini aks ettirish xususiyatlari. // «Xalqaro moliya va hisob» ilmiy elektron jurnali. №2, aprel, 2017 yil.
6. A.X.Shoyalimov, Sh.I.Ilxomov, Sh.A.Tojiboeva. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. – T.: Sano-standart, 2017.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to'g'risida»gi 207-son qarori. 2015 yil 28 iyul.www. lex uz
8. A.A. Karimov. Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari. Iqtisod fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun e'zilgan dissertatsiya. Toshkent, 2009.
9. N.Sh. Xajimuratov. Moliyaviy hisobot auditi: nazariya, metodologiya va amaliyot. Monografiya. – Toshkent: Impress media, 2021. – 236 b.
10. M.S.Tulaev. Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot shaklini xalqaro standartga muvofiqlashtirish. – T.: "Mustaqillik yillarida O'zbekiston moliya-bank tizimining rivojlanishi" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani maqolalari to'plami. TDIU, 2016 yil 25 noyabr, 367 b.